

STANISŁAW BIELEŃ, ANDRZEJ SKRZYPEK (RED.)

Rosja. Rozważania imperiologiczne

Oficina Wydawnicza ASPRA – JR,
Warszawa 2015, 263 s.

(Kazimierz Łastawski)

RECENZJE

Dążenia imperialne Rosji przez długi czas wpływały na losy Polski, dlatego też podjęty temat ma ważne znaczenie naukowe i może być użyteczny dla praktyki stosunków polsko-rosyjskich. Federacja Rosyjska jest spadkobiercą długich tradycji imperialnych, stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa ONZ, dysponuje dużym arsenałem broni jądrowej i znaczącymi zasobami surowców energetycznych. Na jej obecną pozycję wyraźnie wpłynął prezydent Władimir Putin, który ustabilizował państwo, scentralizował władzę i rozwija różne inicjatywy w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej.

Praca zbiorowa *Rosja. Rozważania imperiologiczne* jest kolejną, wartościową publikacją specjalistów z wielu uczelni uczestniczących w inicjatywach naukowych Międzyinstytutowej

Pracowni Badań nad Rosją i Państwami Poradzieckimi Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Wielostronnie ukazuje dylematy współczesnej Rosji, która zmierza do utrwalenia imperialnych wpływów, zwłaszcza na obszarze państw poradzieckich i w całej Euroazji. Praca składa się z czternastu rozdziałów przygotowanych przez trzynastu autorów polskich i rosyjskiego badacza Dmitrija Karnauchowa. Prezentuje bogatą panoramę poglądów na temat złożonej tożsamości współczesnej Rosji. Wśród autorów przeważa przekonanie, że Rosja jest mocarstwem regionalnym, ale z ambicjami właściwymi mocarstwom globalnym. Publikację Pracowni cechuje rzetelność naukowa różna od subiektywistycznych ujęć problematyki rosyjskiej w prasie polskiej, czy też publikacjach Andrzeja Nowaka i Pawła Rojka.

Tytuł pracy wskazuje na „rozważania imperiologiczne” i na okładce umieszczono miniatury władców i polityków, którzy przyczynili się do pomyślności imperium rosyjskiego. W perfekcyjnie ujętym *Wstępie* Stanisław Bieleń i Andrzej Skrzypek uzasadniają sformułowanie tytułu dyskusyjnym i zróżnicowanym charakterem prezentowanych analiz, które dopuszczają rozmaite punkty widzenia oraz zróżnicowane interpretacje problemów. Wiele tematów zawiera jednak zbliżone treści i to prowadzi do występowanie powtórzeń, zwłaszcza w prezentowaniu rozwoju imperium rosyjskiego, dążeń i działań rosyjskich na obszarze poradzieckim, wpływu prawosławia, rozwoju idei „wielkiej Rosji” oraz osoby prezydenta Władimira Putina.

W pracy wielostronnie zaprezentowano czynniki, wpływające na imperialne ambicje Rosji. Główne z nich to: duży potencjał militarny (z jednym z największych w świecie potencjałem jądrowym), ogromne terytorium położone na obszarze Europy i Azji, wielowiekowa ekspansja imperialna, autorytarny system polityczny, centralistyczny model władzy, duże zasoby surowcowe oraz eksponowanie rosyjskiego posłannictwa dziejowego. Autorzy sygnalizują również bariery w rozwoju mocarstwowości Rosji takie jak: braki nowoczesnej technologii, istnienie mozaiki narodowościowej, niski poziom życiowy społeczeństwa oraz ożywanie nacjonalizmów i podziałów religijnych na obszarze poradzieckim.

Charakterystyczne cechy historycznego imperium Rosji autorzy od-

noszą do wzoru Imperium Rzymskiego. W pierwszym rozdziale Andrzej Skrzypek zaprezentował *Tendencje rozwojowe światowych imperiów*. Wykazał przy tym, że imperia tworzyły się, rozwijały i ulegały zanikowi. Cechował je głównie hierarchiczny sposób organizacji, ekspansjonizm i regulowany ład społeczny (s. 12). Na podobne cechy imperialne wskazuje również Jakub Potulski (s. 41).

Dmitrij Karnauchow i Marian Broda szeroko ujmują historyczne podstawy rosyjskiej idei imperialnej i jej realizację przez wiele stuleci. Charakteryzują proces carskich podbojów kierowanych z Petersburga i Moskwy oraz szczególny rozwój idei Rosji jako Trzeciego Rzymu. Obaj autorzy wskazują również na specyficzną rolę imperium radzieckiego, które po II wojnie światowej tworzyło podstawę bloku wschodniego. Wzorzec imperialny łączą z autorytarno-imperialnym kształtem Rosji oraz kultem silnej i sakralizowanej władzy. Dmitrij Karnauchow przeprowadza również historiograficzną analizę rozwoju imperium rosyjskiego.

Joachim Diec w rozdziale *Próby redefinicji państwowości imperialnej nowej Rosji* wskazuje na różne koncepcje i interpretacje rosyjskiej sytuacji imperialnej. Dowodzi, że tożsamość współczesnej Rosji wynika z doświadczeń przeszłości i wyzwań nowych czasów. Jest pochodną politycznej woli społeczeństwa i elity władzy oraz oddziaływań i zmian całości ładu międzynarodowego (s. 68). Analizuje poglądy wielu zwolenników umacniania nowej tożsamości Federacji Rosyjskiej, w tym nawet określenia jej jako

„Trzeci Rzym bis” i „Piąte Imperium”. Imperialne dążenia Rosji łączy głównie ze współczesnym wymogiem odbudowy mocarstwa zdolnego do powstrzymywania wpływów Zachodu na obszarze Eurazji.

Problemy geopolityczne Rosji w przestrzeni poradzieckiej w zróżnicowany sposób ujmują Jakub Potulski (*Rosyjskie koncepcje geopolityczne jako wyraz poszukiwań formuły imperialnej?*), Stanisław Bieleń (*Rosyjski rewizjonizm geopolityczny w stosunkach międzynarodowych*), Agata Włodkowska-Bagan (*Ambicje imperialne Rosji i innych mocarstw w przestrzeni poradzieckiej*) oraz Paulina Pacak (*Rola przestrzeni w polityce Rosji na obszarze poradzieckim*).

Jakub Potulski wielostronnie charakteryzuje myśl geopolityczną i przestrzeń imperialną Rosji, ukazując zarówno sukcesy, jak i słabości rozwijanych idei imperialnych. Szczególną uwagę skupia na rozważaniach geopolitycznych ideologów, a zwłaszcza Aleksandra Dugina. Stanisław Bieleń skupił główną uwagę na treściach rosyjskich działań geopolitycznych w przestrzeni poradzieckiej. Ukazał proces przemian w tej przestrzeni i geopolityczne starcie na tym obszarze Rosji i Zachodu oraz dążenia władz Federacji Rosyjskiej do konsolidacji wieloetnicznego narodu rosyjskiego i do optymalnego kierowania wielką przestrzenią. Najlepiej ze wszystkich autorów ujął aktualne problemy konfliktu geopolitycznego Rosji z Ukrainą.

Agata Włodkowska-Bagan najszerzej ukazała problemy rywalizacji mocarstwowej na obszarze poradzieckim, eksponując poza Rosją rolę USA, Chińskiej Republiki Ludowej i Unii

Europejskiej. Wskazała wyraźne przezwagi Rosji na tym terenie oraz środki i metody polityki rosyjskiej wobec państw poradzieckich. Z kolei Paulina Pacak charakteryzuje rosyjskie ambicje imperialne, szczególnie eksponując euroazjatyzm. Wskazuje na trzy oblicza imperializmu rosyjskiego: postimperializm, neoimperializm i transimperializm (s. 186–187) oraz na konieczność obrony „rosyjskiego świata”. Ocenia przestrzeń poradziecką jako „strefę uprzywilejowanych interesów współczesnej Rosji”. W powyższych pracach geopolitycznych pewien niedosyt budzi skrótowe ujęcie rosyjskich działań zbrojnych w Gruzji, w Afganistanie, na Ukrainie, a ostatnio w Syrii. Mało wyraźnie ukazano również rolę presji militarnej w polityce zagranicznej Rosji.

Kilka prac wskazuje na istnienie myślenia imperialnego w Rosji i dążenia do utrwalenia kulturowej rosyjskości, przy wykorzystaniu imperialnych sentymentów, związków prawosławia z państwem oraz sukcesów kosmicznych. Problemy te najszerzej eksponują Andrzej Wierzbicki w rozdziale *Russkij mir jako projekt restauracyjny imperium* oraz Alicja Curanović w rozdziale *Rola Cerkwi prawosławnej w kreowaniu tożsamości imperialnej współczesnej Rosji*.

Agnieszka Bryc szczególną uwagę skupiła na osobie współczesnego przywódcy państwa rosyjskiego w rozdziale *Putinizm jako doktryna odbudowy imperium?* Wielostronnie ocenia politykę prezydenta Rosji i szczególny fenomen tradycji silnej władzy. Kierowana przez Putina Rosja rozwija tradycyjny model sprawowania władzy

bazujący na silnej osobowości przywódcy, centralizacji władzy i tradycyjnych wartościach rosyjskich.

Oryginalne rozważania zaprezentował Maciej Raś w rozdziale zatytułowanym *Bariery na drodze do budowy państwa narodowego w Rosji*. Autor wskazuje na trzy różne sposoby określania narodu rosyjskiego: „rossijan”, „russkich” oraz ponadnarodowej wspólnoty świata kultury rosyjskiej – *russkiego mira*. Ukazuje przekonanie wielu ideologów rosyjskich odmawiających Ukraincom i Białorusinom prawa do odrębności narodowej od Rosjan jako Wielkorusów (s. 172). Wskazuje też na różnice wśród specjalistów w sprawie oceny państwowości rosyjskiej. Konkluduje, iż Rosję można obecnie uznać jako państwo narodowe *in statu nascendi*.

Publikację Międzyinstytutowej Pracowni Badań nad Rosją i Państwa-

mi Poradzieckimi wzbogacają również interesujące rozważania o charakterze imperialnym Anny Jach (*Rosyjska nostalgia imperialna*) i Adama Bosiackiego (*Prawne ograniczenia rosyjskiej ekspansji terytorialnej*). Ich sposób ujęcia tematu obejmuje różne aspekty problemu i różni się w ocenie możliwości rosyjskiej ekspansji.

Praca *Rosja. Rozważania imperio logiczne* wielobarwnie prezentuje specyfikę kulturową i współczesne atuty imperialne Rosji. Wykazuje współczesne dążenia do konsolidacji wieloetnicznego narodu rosyjskiego, którego przywódcy za najbardziej korzystne uznają działania o charakterze imperialnym. Dla uzyskania tego celu władze Rosji wykorzystują zarówno tradycyjne działania *hard power* i bardziej współczesne – „*soft power*”.

Kazimierz Łastawski